

УДК 378:373.43

ТРИ БАЗОВИХ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПРОГРАМ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДОРΟΣЛИХ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ ЇЇ ПОЗА МЕЖАМИ МОВНИХ ПРОГРАМ У ВНЗ

О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровськ)

Робота присвячена розгляду принципів, на яких доцільно будувати навчання англійської мови дорослих на позауниверситетських курсах. Принципи включають: побудову навчальних курсів на основі потреб та інтересів слухачів; урахування їх ставлень до методики навчання і автономності, структурної, організаційної, інформаційної та цільової завершеності кожного з курсів при збереженні цільових, змістових та інформаційних зв'язків з попередніми та наступними курсами. Розглянуті принципи регулюють організацію навчання, формулювання його цілей, добір змісту та виділення методів навчання.

Ключові слова: комерційні мовні курси, навчання англійської мови дорослих, позауниверситетське навчання, принципи навчання.

Тарнопольський О.Б. Три базових принципа построения программ обучения английскому языку взрослых, изучающих его вне вузовских языковых программ. Работа посвящена рассмотрению принципов, на которых целесообразно строить обучение английскому языку взрослых на вневузовских курсах. Принципы включают: построение учебных курсов на основе потребностей и интересов обучаемых; учета их отношения к методике обучения и автономности, структурной, организационной, целевой и информационной завершенности каждого из курсов при сохранении целевых, содержательных и информационных связей с предыдущими и последующими курсами. Рассмотренные принципы регулируют организацию обучения, формулировку его целей, отбор содержания и выделение методов обучения.

Ключевые слова: вневузовское обучение, коммерческие языковые курсы, обучение английскому языку взрослых, принципы обучения.

Tarnopolsky O.B. Three basic principles of designing programs of teaching English to adults who learn it outside university language programs. The paper discusses the founding principles for teaching English to adults in outside-university language courses. The principles include: developing courses on the basis of learners' needs; taking into account their attitudes to teaching methods; and every course's autonomy, structural, informational, organizational, and objective completeness combined with the structural, informational, organizational, and objective ties uniting all the courses. The suggested principles regulate the organization of teaching/learning, formulating its goals, selecting contents, and choosing its methods.

Key words: commercial language courses, outside-university learning, principles of teaching/learning, teaching English to adults.

Євроінтеграційний розвиток України викликає все зростаючий попит на вивчення у нашій країні англійської мови як мови міжнародного спілкування. Цей попит поширюється на усі верстви населення і охоплює людей самого різного віку та соціальної приналежності. При цьому більшість дорослих вивчає мову не в стандартних вишівських

мовних програмах, а на дуже розповсюджених позауниверситетських мовних курсах, які організуються різними мовними центрами та школами (здебільшого комерційними). Причини цього явища були проаналізовані нами у статті, що була опублікована вже майже 20 років тому [5]. Але навіть з того часу позауниверситетське (в тому числі комерційне)

навчання англійської мови не стало предметом методичних розвідок. Це є хибним явищем, оскільки, доки така форма мовної освіти існує і відповідає за англійську підготовку досить значної частини населення країни, завданням методики як науки є забезпечити викладачів, які працюють за цією формою, теоретичними та практичними можливостями для оптимізації викладання з метою досягнення його оптимальних результатів. Тому обрання об'єктом дослідження навчання англійської мови дорослих на позавишівських (в тому числі комерційних) мовних курсах, а його предметом – пошук шляхів оптимізації такого навчання є вкрай актуальним, особливо беручи до уваги практичну відсутність літератури з цього питання. Метою нашої статті є хоча б часткова ліквідація існуючої прогалини через висунення трьох базових принципів, які раціонально покласти в основу побудови навчального процесу на позавишівських курсах англійської мови для дорослих, що їх організують різноманітні комерційні мовні центри та школи в Україні. Стаття побудована на досвіді комерційного Центру навчання іноземних мов, який працює на території та під егідою Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля і успішно функціонує з 1993 р.

Безсумнівним є те, що для організації позавишівського (комерційного) навчання мови дорослих обов'язковим є попередній аналіз потреб і бажань потенційних слухачів (*learners' needs analysis* [3]) – інакше вони просто проігнорують курси, які таким потребам і побажанням не відповідають. Відповідний принцип організації навчання може бути сформульованим як принцип побудови навчальних курсів з англійської мови виключно на основі потреб та інтересів потенційних слухачів.

Для прояснення таких потреб та інтересів в усі роки існування нашого Центру проводилися опитування потенційних слухачів (у 1991/1992 рр., ще до початку функціонування Центру, – 300 опитуваних, у 1996/1997 рр. – 225 опитуваних [6; 7]), а також практично всіх реальних слухачів, які вже розпочали навчання. Опитувалися у минулому і продовжують опитуватися у теперішній час слухачі, яких ми відносимо до категорії дорослих (починаючи з 17 років), і які належать до різних професій та сфер діяльності: бізнесмени, державні служ-

бовці, заводські робітники, інженери, медичні працівники, наукові працівники, студенти вишів, учні старших класів загальноосвітньої школи та деякі інші.

Проведені опитування дозволили встановити, що переважна більшість опитуваних (більше 90%) першочергово зацікавлені в оволодінні усною комунікацією англійською мовою загального вжитку (*General English*). Зацікавленість в оволодінні англійським читанням та письмом значно менша (від 60% до, максимум, 85% опитуваних) і ті, хто навчаються, вважають, що відповідні курси повинні слідувати за курсами усного мовлення, оскільки письмовомовленнєві навички та вміння розглядаються як дещо другорядні у порівнянні з усномовленнєвими.

Було також встановлено, що більше 60% опитуваних після опанування *General English* хотіли би вивчити англійську мову для професійного спілкування, здебільшого ділову англійську мову (*Business English*). З 2011–2012 рр. також став зростати інтерес до вивчення англійської мови для психологів; навпаки, зацікавленість в інших варіантах англійської мови для професійної комунікації завжди була дуже невисокою.

Нарешті, у перші роки XXI сторіччя виникла дуже велика зацікавленість слухачів студентського віку, а пізніше і старших школярів, до підготовки до складання міжнародних іспитів з англійської мови з отриманням міжнародно-визнаного сертифікату. Це пов'язано з бажанням багатьох молодих людей отримувати або продовжувати освіту за кордоном з перспективою працевлаштування там. Відповідні курси підготовки до екзаменів були впроваджені з 2003 р. і вони перетворились на одне з основних спрямувань роботи Центру.

В результаті описаного аналізу потреб та побажань слухачів, в Центрі, що обговорюється, склалася система з дев'яти курсів з англійської мови:

1. Короткий підготовчий вступний фонетичний курс для повних початківців («нульовиків») з формуванням навичок англійської вимови та самих елементарних і базових усномовленнєвих комунікативних навичок та вмінь слухачів (попривітатися, попрощатися, подякувати, вибачитися, представити себе, розпитати про особистісні дані співрозмовника тощо);

2. Початковий курс усномовленневої англомовної комунікації для забезпечення потреб тих, хто виїжджає за кордон на короткий термін (наприклад, туризм), – початковий рівень, А1-А2 за Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [1];
3. Курс англомовного говоріння, читання, аудіювання та письма передсереднього рівня – рівня В1 [1];
4. Курс англомовного говоріння, читання, аудіювання та письма середнього рівня – рівня В1+/В2 [1];
5. Курс підготовки до складання кембриджського міжнародного іспиту з англійської мови (з отриманням міжнародно-визнаного сертифікату) FCE, який став називатися English First з 2015 р. (говоріння, читання, аудіювання та письмо), – рівень вище середнього, В2+ [1];
6. Курс підготовки до складання кембриджського міжнародного іспиту з англійської мови (з отриманням міжнародно-визнаного сертифікату) CAE, який став називатися English Advanced з 2015 р. (говоріння, читання, аудіювання та письмо), – просунутий рівень, С1 [1];
7. Курс підготовки до складання міжнародного іспиту з англійської мови (з отриманням міжнародно-визнаного сертифікату) IELTS (говоріння, читання, аудіювання та письмо) – просунутий рівень, С1 [1];
8. Курс ділової англійської мови (говоріння, читання, аудіювання та письмо) – рівень від середнього до просунутого, від В2 до С1;
9. Курс англійської мови для психологів (говоріння, читання, аудіювання та письмо) – рівень від середнього до просунутого, від В2 до С1.

Таким чином, розглянутий принцип дозволяє максимально чітко визначити, які самі курси мають бути розробленими та впровадженими в тому чи іншому мовному центрі або школі. Але він лише узагальнено визначає, чого слід навчати в кожному конкретному курсі, і ніяк не допомагає з'ясувати, як потрібно проводити навчання. Відповідні орієнтири (принаймні, деякі з них) надає наступний принцип: ураховання ставлень до методики навчання, які демонструють ті, хто навчаються, у процесі вивчення іноземної мови. Такі ставлення також виявлялися в процесі опитувань спеціальними запитаннями.

Було виявлено, що нікого з потенційних або вже прийнятих на якійсь з курсів слухачів не цікавило і не цікавить вивчення мови як системи, ніхто не хотів і не хоче завершити навчання лише з володінням англійською граматикою, лексикою та вимовою – слухачі хочуть навчитися спілкуватися і нічого іншого (найчастіша відповідь, яку можна почути: *«Хочу навчитися говорити англійською»*). Та перевага, яка надавалася і продовжує надаватися навчанню комунікації, а, відповідно, і комунікативному підходу до навчання, поширювалася і на види навчальної діяльності. Потенційні та реальні слухачі визначали і визначають, що більш за все їх цікавлять та мотивують такі види навчальної діяльності як рольові ігри, обговорення якихось питань мовою, що вивчається, читання англомовних текстів проблемного змісту з наступним дискутуванням тощо – тобто процес вивчення мови, який носить суто комунікативний характер.

З іншого боку, переважна більшість слухачів (більше 90%) вважають, що, хоча вивчати мову через комунікацію їм дуже подобається, чисто комунікативне її вивчення є неможливим. Потрібна велика увага до мовних форм, їх ретельне пояснення та тренування – тим більше, чим нижчим є рівень навчання. Всі опитувані (100%) погоджуються, що як комунікативний підхід, так і підхід, сфокусований на мовних явищах, мають використовуватися у навчальному процесі, але перший з них вони вважають таким, який можливо впроваджуватися лише тоді, коли ті, хто навчаються, вже добрі знайомі з більшістю граматичних форм і накопичили чималий словарний запас.

З усього сказаного стає зрозумілим, що принцип урахування ставлень до методики навчання, які демонструють ті, хто навчаються, у процесі вивчення іноземної мови, вимагає, щоб комунікативне навчання не було відразу «обваленим» на дорослих слухачів комерційних мовних курсів. Для переходу на повністю або переважно комунікативне навчання необхідно психологічно до нього підготувати тих, хто навчаються. Для такої психологічної підготовки мабуть найбільш раціональним є шлях, що був запропонований D. Nunan [4]. Він, як і деякі інші автори (див., наприклад, [2]), вказує на те саме явище, що було виявлено нашими опитуваннями: хоча дорослі вивчають іноземну мову

виключно заради того, щоб навчитися спілкуватися нею, у багатьох з них (найчастіше внаслідок тих методів навчання, до яких вони звикли) існує впевненість, що головний і єдиний шлях опанування мови полягає у численних поясненнях викладачем її системи та виконанні під його жорстким контролем великої кількості суто формальних мовних вправ для тренування – у першу чергу, для тренування граматичних явищ. D. Nunan рекомендує брати це до уваги, а щоб перебороти таке ставлення, вважає за можливе починати навчання з традиційних форм навчальної діяльності, поступово просуваючи тих, кого навчають, до комунікативних форм.

Згаданий вище короткий підготовчий аналітичний курс, присвячений в основному формуванню навичок англійської вимови, найбільше підходить для цих цілей. Україномовні або російськомовні слухачі завжди вважають англійську вимову дуже важкою і, як показав практичний досвід і наші опитування, майже одногосно упевнені в тому, що вимовні моделі повинні бути старанно пояснені і затреновані. У короткому аналітичному фонетичному курсі більшість проблем вимови можуть бути усуненими, що заощадить багато часу і зусиль на більш просунутих стадіях. Що ще важливіше, за час проходження такого вступного курсу викладач зможе переконати слухачів у важливості якнайшвидшого переходу до більш комунікативних видів діяльності. Заради цього і був розроблений вказаний вище у переліку короткий підготовчий вступний фонетичний курс для повних початківців.

Слід відзначити, що навіть у цьому самому першому і найбільш сконцентрованому на мовних формах курсі робота з явищами, що мають безпосереднє відношення до англійської спілкування зовсім не виключається. Приблизно чверть навчального часу присвячується відпрацюванню і практиці використання різних комунікативних формул (див. вище у переліку курсів). У наступному курсі: початковому, який націлений на усномовлену англійську комунікацію, робота над розвитком навичок та вмінь спілкування урівноважується з роботою над відпрацюванням мовних форм, так що на кожний з цих двох видів роботи відводиться до 50% навчального часу. Починаючи

з курсу передсереднього рівня комунікативні види навчальної діяльності починають переважати, охоплюючи до двох третин навчального часу, а з курсу середнього рівня – займають його майже цілком. Такий підхід до методики навчання англійської мови на комерційних курсах отримав назву комунікативно-аналітичного.

Останній принцип, націлений на регулювання шляхів формулювання цілей навчання, добору його змісту та деяких питань організації кожного з курсів у програмі також пов'язаний з потребою тих, хто навчаються, але ця потреба була виявлена не шляхом опитувань, а через безпосереднє спостереження за навчальним процесом. Дуже швидко після початку функціонування курсів у Центрі стало зрозумілим, що ті, хто навчаються, далеко не завжди починають своє навчання з першого з курсів і закінчують останнім. Це цілком залежить від їх власних цілей навчання та індивідуального рівня володіння англійською мовою, тому вони нерідко обирають лише один-два курси (і зовсім необов'язково з початку програми) і ними закінчують своє навчання.

Це означає, що кожний з курсів у системі має бути, по-перше, автономним, по-друге, структурно, організаційно та інформаційно завершеним з чітко сформульованими цілями та чітко визначеними кінцевими результатами, які є повністю зрозумілими для тих, хто навчаються (у нашій системі курсів від цієї вимоги відступає тільки вступний фонетичний курс, який складає лише вступну частину до курсу усномовленної англійської комунікації, – причини виокремлення вступного фонетичного курсу пов'язані з психологічною підготовкою слухачів до переходу на комунікативні види навчальної діяльності, про що вже згадувалися вище). Це дає можливість слухачам навчатися тільки в одному з курсів системи і не навчатися в інших, якщо вони не бажають і не мають в цьому потреби. Але, одночасно, кожний з курсів має витікати з попередніх і продовжуватися у наступних курсах з точки зору цілей та змісту навчання. Це дає змогу слухачам послідовно переходити з курсу на курс, якщо вони бажають та потребують, оскільки усі курси послідовно слідує один за одним і кожний наступний курс природно продовжує попередній. Відповідний принцип, який

регулює такий підхід, отримав назву принципу автономності, структурної, організаційної, інформаційної та цільової завершеності кожного з курсів у системі при збереженні цільових, змістових та інформаційних зв'язків з попередніми та наступними курсами.

Важливість цього принципу полягає в тому, що він дає орієнтири для того, яким вимогам повинні відповідати цілі навчання у кожному з курсів у системі. Такі цілі у кожному окремому курсі мають бути сформульовані так, щоб з самих формулювань слухачам було зрозумілим, які конкретні результати навчання у курсі вони можуть отримати, якщо цілі будуть досягнутими (що конкретно вони стануть здатними робити в плані англомовної комунікації). При цьому запланований рівень комунікативної компетенції має бути досяжним при наявних умовах навчання (наприклад, при певній кількості навчальних годин на курс), попередньому рівні мовної підготовки слухача, що вважається достатнім для успішного навчання саме в цьому курсі, і т.п. Нарешті, сформульовані цілі повинні мати завершений характер, точно окреслюючи ту сферу англомовної комунікації, яка стає цілком доступною для слухачів після завершення курсу. З іншого боку, цілі мають стати органічним продовженням цілей навчання у попередніх курсах системи і основою для формулювання нових цілей у наступних курсах.

Принцип, що розглядається, виконує аналогічні функції для добору змісту навчання. Він вимагає, щоб цей зміст був цілком достатнім для успішного досягнення запланованих цілей навчання і, в той же час, був достатньо обмеженим для забезпечення безсумнівної можливості опанувати його в конкретних умовах конкретного курсу. Добраний зміст навчання, як і його цілі, має бути настільки чітко завершеним і повним за складом та інформаційно, щоб зробити цілком доступною для слухачів ту сферу англомовної комунікації, яку передбачається «покрити» навчанням у тому чи іншому курсі. З іншого боку і зміст, знов-таки як і цілі, має базуватися на змісті навчання у попередніх курсах і бути основою для добору змісту навчання для наступних курсів.

Одним з головних наслідків реалізації принципу автономності, структурної, організаційної, інформа-

ційної та цільової завершеності кожного з курсів у системі є те, що жоден з цих курсів не може продовжуватися довше ніж один навчальний рік. Чимало слухачів обмежують своє навчання періодом в один навчальний рік і всі без виключень бажають отримати за рік, що вони присвятили вивченню мови, конкретні результати в повністю завершеному курсі. Тільки в таких випадках вони розглядають можливість продовження навчання, а якщо курс за рік не завершився (відповідно, немає і задоволення від повністю закінченого етапу), дуже високою, як свідчить практичний досвід, є вірогідність, що на наступний навчальний рік багато слухачів не повернуться, щоб закінчити курс, який був розпочатий минулого навчального року.

Таким чином, можна зробити висновок, що три розглянутих принципи окреслюють базові стратегії для формулювання цілей навчання для кожного з курсів у системі комерційних курсів з англійської мови для дорослих, для добору змісту навчання у таких курсах, для визначення методики навчання у кожному з них, для побудови структури курсів та їх організації і, нарешті, для встановлення переліку самих курсів, які потрібні для створення їх цілісної системи. Побудова курсів навчання у Центрі, про якій йдеться у цій статті, на основі розглянутих принципів призвела до більшої успішності викладацької та навчальної діяльності, стабільності функціонування курсів і задоволення слухачів перебігом та результатами своєї навчальної діяльності. Перспективою наших подальших досліджень та публікацій з питань, що аналізувалися, є розгляд того, як практично працює кожний із обговорених принципів на рівні кожного окремого курсу, що включений до програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Green J.M. Student attitudes toward communicative and non-communicative activities: Do enjoyment and effectiveness go together? / J.M. Green. – *The Modern Language Journal*. – 1993. – 77. – P. 1–10.
3. Hutchinson T. English for Specific Purposes: A learner-centred approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 183 p.
4. Nunan D. The learner

centred curriculum. A study in the second language learning / D. Nunan. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 196 p. 5. Tarnopolsky O.B. EFL teaching in the Ukraine: State-regulated or commercial? / O.B. Tarnopolsky // *TESOL Quarterly*. – 1996. – V. 30. – P. 616–622. 6. Tarnopolsky O. Teaching English intensively in a non-English speaking country: Theory, practice, and results / O. Tarnopolsky. – ERIC Document Reproduction Service No. ED 428 579, 1999. – 167 p. 7. Tarnopolsky O. Writing English as a foreign language: A report from Ukraine / O. Tarnopolsky // *Journal of Second Language Writing*. – 2000. – Vol. 9, No. 3. – P. 209–226.

REFERENCES

Nikolayeva, S. Yu. (Nauk. red. ukrayin. vydannya). (2003). *Zahal'noyevropeys'ki Rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsinyuvannya [Common European Framework of reference for languages: Learning, teaching and assessment]*. Kyiv: Lenvit.

Green J.M. (1993). Student attitudes toward communicative and non-communicative activities: Do enjoyment and effectiveness go together? *The Modern Language Journal*, 77, 1-10.

Hutchinson T. & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A learner-centred approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nunan, D. (1988). *The learner centred curriculum. A study in the second language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tarnopolsky, O.B. (1996). EFL teaching in the Ukraine: State-regulated or commercial? *TESOL Quarterly*, Vol. 30, 616-622.

Tarnopolsky, O. (1999). Teaching English intensively in a non-English speaking country: Theory, practice, and results. *ERIC Document Reproduction Service No. ED 428 579*.

Tarnopolsky, O. (2000). Writing English as a foreign language: A report from Ukraine. *Journal of Second Language Writing*, Vol. 9, No. 3, 209-226.